

Łukasz KOZERA

Pomoc postpenitencjarna jako forma pracy socjalnej

1. Idea i cele pomocy społecznej postpenitencjarnej

Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji bytowych i socjalnych. Pomoc społeczną organizują głównie organy administracji rządowej i samorządowej. Współpracują w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa, z:

- organizacjami społecznymi i pozarządowymi,
- Kościołem katolickim,
- innymi kościołami, związkami wyznaniowymi,
- osobami fizycznymi i prawnymi¹.

Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Aby to osiągnąć, podmioty realizujące misję pomocy społecznej podejmują działania zmierzające do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem. Potrzeby osób i rodzin korzystających z opieki socjalnej powinny zostać uwzględnione zawsze wtedy, gdy odpowiadają celom i mieszczą się w możliwościach pomocy społecznej. Rodzaj, forma i rozmiar świadczenia powinny być odpowiednie do okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy.

Pomoc społeczna polega w szczególności na przyznawaniu i wypłacaniu przewidzianych ustawą świadczeń, pracy socjalnej, prowadzeniu i rozwoju niezbędnej infrastruktury socjalnej, analizie i ocenie zjawisk rodzących zapotrze-

¹ Dz.U. z 2004 nr 64 poz. 593. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej*, art. 2. ust. 1.

bowanie na tego rodzaju świadczenia, realizacji zadań wynikających z rozeznaczonych potrzeb społecznych, rozwijaniu nowych form pomocy społecznej i samopomocy w ramach zidentyfikowanych potrzeb². Pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu ubóstwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności czy bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Często także udziela się jej w przypadkach trudności w prowadzeniu gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych³.

W odniesieniu do osób podlegających oddziaływaniom postpenitencjarnym celem pomocy jest zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych osoby zwolnionej po odbyciu kary pozbawienia wolności. Czasem pomoc ta obejmuje również członków rodziny byłego więźnia poprzez umożliwianie jej bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Pomoc powinna jednakże, w miarę możliwości, doprowadzić do życiowego usamodzielnienia każdej jednostki. Rodzaj, forma i rozmiar tej pomocy powinny być odpowiednie do okoliczności uzasadniających jej udzielenie.

Praca socjalna z byłymi więźniami to praca z drugim człowiekiem i stosowane formy muszą się zmieniać razem z nim. Działalność ta powinna mieć na celu zapobieganie takim sytuacjom, które sprowadziły w przeszłości człowieka na drogę przestępstwa. Jednocześnie pamiętać należy, że udzielana pomoc powinna obejmować określony czas kryzysu, którego doznaje zwolniony po odbyciu kary. Nie może prowadzić do powstania u niego postawy roszczeniowej wobec przedstawicieli instytucji, które tej pomocy udzielają. Przeciwnie, powinna wpływać na prawidłowe ukształtowanie osobowości zwolnionego, by w warunkach wolnościowych sam organizował sobie warunki życiowe. Celem nadrzędnym udzielanej pomocy jest przecież wdrożenie jednostki do pełnienia określonych ról społecznych.

Pomoc postpenitencjarna musi opierać się na materialnym i psychicznym wspieraniu więźniów zwalnianych z jednostek penitencjarnych. Należy pamiętać, że odgrywa ona istotną rolę w procesie integracji tych osób ze społeczeństwem i skutecznie zapobiega ich powrotowi do przestępstwa. Jeśli jednak ma być skuteczna, powinna wypływać jednocześnie z wielu źródeł. Koordynować swe działania powinny zarówno urzędy administracji państwowej (sądownictwo, urzędy pracy, służba zdrowia, policja itd.), jak również podmioty społeczne, w tym organizacje pozarządowe i grupy wsparcia. Niezmiernie ważne jest też uświadomienie członkom rodziny, że ich wsparcie moralne jest bardzo ważne przy powrocie byłych więźniów do normalnego życia⁴.

² Tamże, art. 15.

³ Tamże, art. 7.

⁴ R. Musidłowski, *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, [w:] *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003, s. 274;

Pomocy postpenitencjarnej udzielają różne ogniwa wchodzące w skład złożonego systemu resocjalizacji. Są wśród nich organizacje, które nie należą do typowych instytucji zajmujących się wyłącznie pomocą postpenitencjarną, ale z racji pełnienia wielorakich zadań podejmują charytatywne działania wspomagające system pomocy (np. stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe). Zjawiskiem częstym jest też, że osoby prywatne udzielają pomocy postpenitencjarnej zwalnianym i ich rodzinom. Z reguły są to gesty dobrej woli wykonane przez ludzi pragnących ich dobra osobistego, rodzinnego i społecznego. Różnorodność podmiotów uczestniczących w świadczeniu pomocy ukazuje poniższa rycina:

Ryc. 1. Podmioty udzielające pomocy postpenitencjarnej

Jak już wspomniano, pomoc postpenitencjarna jest jedną z form polityki społecznej państwa, nastawioną na niesienie pomocy osobom opuszczającym zakłady karne i poprawcze w ich readaptacji do życia na wolności. W uzasadnionych przypadkach pomoc ta obejmuje także pokrzywdzonych przestępstwem. Przede wszystkim jest ona świadczona w formie pomocy materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowania, a także porad prawnych. Pomocy udzielają właściwe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz kuratorzy sądowi. Pomocy penitencjarnej osobom zwolnionym z zakładu karnego winny udzielać właściwe organy administracji oraz organizacje społeczne⁵.

szerzej: *Polityka społeczna dla pedagogów i służb społecznych*, red. E. Trafiałek, Tarnobrzeg 2007.

⁵ Dz.U. z 1997 nr 50 poz. 557 ze zm. *Kodeks karny wykonawczy*, Art. 41 § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997; B. Jarosiński *Edukacja a problemy ludzi młodych na regionalnym rynku pracy*, [w:] *Edukacja w cywilizacji XXI wieku*, Kielce, 2005, s. 219–226.

2. Zadania administracji państwowej związane z pomocą postpenitencjarną

Do organów administracji państwowej koordynujących pomoc postpenitencjarną należą: Prezes Rady Ministrów, minister sprawiedliwości, wojewodowie, prezesi sądów okręgowych (każdy w granicach swojego okręgu). Do organów administracji rządowej i samorządowej świadczącej pomoc poprzez swe jednostki organizacyjne należą:

- a) prezesi sądów rejonowych poprzez kuratorską służbę sądową,
- b) jednostki penitencjarne,
- c) samorząd wojewódzki poprzez regionalne ośrodki pomocy społecznej,
- d) powiaty poprzez domy pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i powiatowe urzędy pracy,
- e) gminy poprzez miejskie i gminne ośrodki pomocy społecznej.

Kuratorską służbę sądową na obszarze właściwości sądu okręgowego stanowią zawodowi kuratorzy sądowi. Nadzór nad działalnością kuratorów sądowych wykonuje kurator okręgowy, z zastrzeżeniem określonych w ustawie uprawnień sądu lub prezesa sądu.

Prawo o ustroju sądów powszechnych stanowi, że w służbie tej działają kuratorzy rodzinni i kuratorzy dla dorosłych, którzy stanowią służbę kuratorską i wykonują czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, profilaktycznym, diagnostycznym i ochronnym⁶. Kuratorzy sądowi pełnią swoje czynności zawodowo (kuratorzy zawodowi) albo społecznie (kuratorzy społeczni)⁷. Kuratorzy sądowi wykonują swoje zadania w środowisku podopiecznych, także na terenie zamkniętych zakładów i placówek ich pobytu, w szczególności na terenie zakładów karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych⁸. Prawo wstępu do tych jednostek zapewnia osobistą styczność kuratora i jego bezpośredni kontakt zarówno z kadrami pedagogicznymi, jak i osadzonymi oraz wychowankami. Jest to konieczne z uwagi na gwarancję wykonywania ustawowych zadań przez kuratora, dlatego też nie zależy od dobrej woli służb penitencjarnych. Zespoły kuratorskiej służby sądowej tworzy się w sądzie rejonowym, oddzielnie dla spraw karnych, oddzielnie dla spraw rodzinnych i nieletnich. W wyjątkowych przypadkach można tworzyć je łącznie. Sądowy kurator zawodowy organizuje i prowadzi działania mające na celu po-

⁶ Dz.U. z 2001 nr 98, poz. 1070. *Ustawa z 21 lipca 2001 r. o ustroju sądów powszechnych*, art. 147 § 2.

⁷ Tamże, art. 154 § 1 i 2.

⁸ Dz.U. z 2001 nr 89, poz. 1071 ze zm. Art. 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r., *O kuratorach sądowych*.

moc skazanemu w społecznej readaptacji oraz kieruje pracą sądowych kuratorów społecznych i innych osób wykonujących dozór samodzielnie lub z upoważnienia stowarzyszeń, organizacji i instytucji. W tej mierze do zakresu działania sądowego kuratora zawodowego należy w szczególności udzielanie pomocy z funduszu pomocy postpenitencjarnej⁹.

Do zakresu działania sądowego kuratora społecznego należy odwiedzanie osób, których dotyczy postępowanie w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, w tym również w zakładach karnych, oraz kontaktowanie się z ich rodziną. Może on żądać niezbędnych informacji i wyjaśnień od urzędów i innych instytucji oraz osób objętych dozorem lub nadzorem. Kurator społeczny zobowiązany jest współdziałać z właściwymi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami, których celem jest poprawa warunków bytowych i zdrowotnych, zatrudnienia i szkolenia osób, których dotyczy postępowanie wykonawcze. W ramach powierzonych obowiązków ma współdziałać z administracją zakładów karnych w zakresie odpowiedniego przygotowania skazanych do zwolnienia. Dla sprawnej realizacji tych zadań może przeprowadzać wywiady środowiskowe i zbierać niezbędne informacje od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, zakładów pracy, stowarzyszeń i fundacji. Ma to na celu przede wszystkim udzielanie skazanym celowej i stosownej do potrzeb pomocy postpenitencjarnej¹⁰. Do obowiązków osoby godnej zaufania oraz przedstawiciela stowarzyszenia, organizacji i instytucji należą takie same zadania jak do sądowego kuratora społecznego.

Sądowy kurator zawodowy od kuratora społecznego przyjmuje i analizuje, pod kątem potrzeby stosownego wykorzystania, informacje o okolicznościach, do których uprawniony jest wyłącznie kurator zawodowy. W zakres ten zalicza się w szczególności: wystąpienie z wnioskiem w sprawie zmiany orzeczenia sądu, udzielenia materialnej lub innej pomocy skazanemu lub jego rodzinie, dopuszczenia kuratora społecznego do udziału w posiedzeniu sądu w postępowaniu wykonawczym¹¹.

Kurator realizuje czynności związane z przygotowaniem skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego niezwłocznie po otrzymaniu decyzji komisji penitencjarnej lub orzeczenia sądu penitencjarnego. W tym celu sporządza, we współdziałaniu ze skazanym, program wolnościowy. Program ten opiera się na analizie akt penitencjarnych i akt sprawy karnej oraz rozpoznaniu sytuacji ro-

⁹ Szerzej: K. Gromek, *Kuratorzy sądowi. Komentarz*, Warszawa 2005.

¹⁰ Art. 174 kkw.

¹¹ Dz.U. z 2002 nr 91 poz. 812 § 7 *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru.*

dzinnej i środowiskowej skazanego. Następnie kurator, często poprzez kontakt osobisty, przygotowuje środowisko rodzinne do powrotu skazanego. W tym celu współorganizuje pomoc postpenitencjarną poprzez rozpoznanie potrzeb skazanego i jego rodziny oraz kształtowanie umiejętności zwalnianego do samodzielnego rozwiązywania trudności życiowych. Czynności prowadzone przez kuratora opierają się wówczas na współdziałaniu ze skazanym i służbą penitencjarną zakładów karnych, a ponadto organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych¹². O skuteczności pomocy postpenitencjarnej realizowanej w ramach dozoru kuratorskiego decydują również osobiste zalety kuratora i sposób przeprowadzenia rozmów z podopiecznym w celu poznania jego właściwości osobistych i zorientowania się w problemach, jakie może on napotykać w procesie readaptacji społecznej. Pozwala to, w późniejszym czasie, trafnie kierować wykonywaniem dozoru i adekwatnie dobierać formy pomocy postpenitencjarnej. Zagrożenie w tej sytuacji może stanowić rozpowszechniony model sformalizowanego charakteru dozoru kuratorskiego oraz zdominowanie pomocy przez rutynowe egzekwowanie obowiązków – nałożonych na dozorowanego – często z wychowawczego punktu widzenia „pustych”¹³.

Reasumując, nie ulega wątpliwości, iż pomoc postpenitencjarna stanowi bardzo istotny i konieczny aspekt zadań realizowanych w ramach dozoru kuratorskiego. Niepokój może wzbudzać jedynie fakt traktowania jej przez kuratorów zbyt formalnie i powierzchownie. Sprzyja temu między innymi słabe odzwierciedlenie problemu w literaturze, w której zagadnienie pomocy postpenitencjarnej poruszane jest raczej dość marginalnie.

Więziennictwo, jako społeczna instytucja usługowa, prowadzi działalność szczególnego rodzaju. Do podstawowych zadań służby więziennej w sferze socjalnej należy prowadzenie działalności resocjalizacyjnej wobec osób skazanych na kary pozbawienia wolności, przede wszystkim przez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania oraz zajęć kulturalno-oświatowych. Ponadto służba więzienna zapewnia osobom skazanym na kary pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanym przestrzeganie ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej.

Zakres podstawowych obowiązków administracji penitencjarnej dotyczący przygotowania więźnia do zwolnienia i pomocy postpenitencjarnej określają przepisy art. 164–168 kodeksu karnego wykonawczego. Wynika z nich, że okres

¹² Dz.U. z 2003 nr 112 poz. 1064 § 13 *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych*.

¹³ Por. P. Stepniak, *Funkcjonowanie kurateli sądowe. Teoria a rzeczywistość*, Poznań 1992, s. 93.

do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary stanowi czas na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu. Wykorzystać go należy zwłaszcza w celu nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub innymi podmiotami świadczącymi pomoc postpenitencjarną. Administracja zakładu karnego przed zwolnieniem osadzonego udziela mu stosownych informacji o możliwościach uzyskania pomocy postpenitencjarnej. Skazani zwalniani z zakładów karnych, którzy nie dysponują środkami finansowymi, otrzymują w chwili zwolnienia kwotę w wysokości do $\frac{1}{3}$ przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników lub jej ekwiwalent. Skazany, przed zwolnieniem z zakładu karnego, ma prawo zwrócić się do sądu penitencjarnego z wnioskiem o zastosowanie względem niego dozoru zawodowego kuratora, zwłaszcza jeśli oczekujące go warunki życia po zwolnieniu z zakładu mogą mu utrudniać readaptację społeczną. Takiemu skazanemu, oddanemu pod dozór i wypełniającemu nałożone na niego obowiązki, zapewnia się w miarę możliwości tymczasowe zakwaterowanie. Udziela mu się też pomocy w otrzymaniu zatrudnienia w miejscach oraz instytucjach wskazanych przez kuratora. Czas trwania dozoru, o którym mowa, nie może przekraczać 2 lat. Czasu tego sąd w postanowieniu nie określa z góry. Jeżeli osoba zwolniona z zakładu karnego wymaga leczenia szpitalnego, zaś stan jej zdrowia nie pozwala na przeniesienie do publicznego zakładu opieki zdrowotnej, pozostaje ona na leczeniu w zakładzie karnym. Może leczyć się na więziennym oddziale szpitalnym po wyrażeniu swej zgody na piśmie. Przebywa tam do chwili, gdy jej stan zdrowia pozwoli na przeniesienie. W razie niemożności wyrażenia tej zgody przez osobę zwolnioną, decyzję o pozostawieniu jej na leczeniu w zakładzie karnym podejmuje dyrektor zakładu karnego na wniosek lekarza. Czasami zwalniani z powodów zdrowotnych niezdolny jest do samodzielnego powrotu do miejsca zamieszkania. Wówczas administracja zakładu karnego jest obowiązana nawiązać kontakt z rodziną lub osobą bliską i powiadomić ją o terminie zwolnienia. W wypadku gdyby działania te okazały się nieskuteczne, administracja zakładu karnego udzieli zwolnionemu pomocy w udaniu się do miejsca zamieszkania albo zakładu opieki zdrowotnej¹⁴. Bezpośrednio przed zwolnieniem z zakładu karnego administracja udziela stosownych informacji o adresach i szczegółowych kompetencjach instytucji i organizacji społecznych udzielających pomocy: materialnej, medycznej, w znalezieniu zakwaterowania i porad prawnych¹⁵.

W pracy socjalnej administracja penitencjarna korzysta z pomocy pozawięziennych szkół i ośrodków szkoleniowych, w których więźniowie uzupełniają

¹⁴ Art. 164–168 kkw.

¹⁵ Dz.U. z 2003 nr 152, poz. 1493. § 62 *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności.*

wykształcenie lub zdobywają nowe zawody. Jest to ważny element kontaktu osadzonych ze światem zewnętrznym. Tak samo istotne jest poszukiwanie miejsc pracy dla więźniów poza zakładami karnymi, szczególnie zaś u pracodawców prywatnych. Praca ta oczywiście musi być należycie nadzorowana i sterowana, tak aby miała wychowawczy charakter. Umożliwia się również więźniom leczenie w specjalistycznych zewnętrznych ośrodkach terapii, zespołach opieki zdrowotnej i członkostwo w klubach anonimowych alkoholików. Korzystają oni również z wielu form działalności kulturalnej takiej, jak: koncerty, wystawy i przedstawienia teatralne. Mają też zapewnioną posługę religijną i duszpasterską, w zależności od istniejących potrzeb.

Administracja penitencyjna prowadzi szereg poczynań związanych z poprawą szans byłych więźniów w znalezieniu pracy po opuszczeniu zakładu karnego. Wykorzystuje do tego także możliwości, które powstały w związku z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Sytuacja więźniów i byłych osadzonych na rynku pracy jest bardzo trudna. Poprawiła się jedynie nieznacznie po masowej emigracji pracowników, głównie na wyspy brytyjskie. Największy problem to jednak brak wykształcenia tej grupy zawodowej i często brak nawyku pracy. Z badań przeprowadzonych przez CZSW¹⁶ na potrzeby realizacji projektów z dziedziny więziennictwa wynika, że więźniowie i byli skazani są na ogół nisko wykształceni. Przed odbyciem kary pracowali niewiele lub wcale, nie mają zatem doświadczenia zawodowego ani kwalifikacji. Brak im znajomości własnych uzdolnień, mocnych stron i umiejętności. Wielu skazanych dopiero w zakładzie karnym odkrywa, że praca jest bardzo ważną częścią ludzkiego życia, pozwala zachować siły fizyczne i umysłowe, daje satysfakcję i zadowolenie z siebie. Tylko 10–15 proc. spośród osób, które opuściły zakład karny, znajduje stałą pracę. Pozostali, zwłaszcza gdy pozbawieni są wsparcia rodzin, stają przed realną perspektywą powrotu na drogę przestępstwa¹⁷. W Polsce brakuje bowiem dobrze funkcjonującego systemu pomocy postpenitencjarnej, nastawionej na reintegrację i aktywizację zawodową byłych więźniów.

Zadania pomocy społecznej w województwach samorządowych koordynują regionalne ośrodki polityki społecznej. Regionalny ośrodek polityki społecznej pomaga realizować samorządom strategię pomocy społecznej dla województwa. Marszałek województwa, przy pomocy regionalnego ośrodka polityki społecznej, sprawuje nadzór nad podległymi jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej. Zakres kontroli obejmuje sprawy finansowe i administracyjne¹⁸.

¹⁶ Centralny Zarząd Służby Więziennej.

¹⁷ Informacje ze strony www.czsw.gov.pl.

¹⁸ Art. 112–115 ustawy o pomocy społecznej.

Zadania pomocy społecznej w powiatach wykonują ich jednostki organizacyjne – powiatowe centra pomocy rodzinie. Zadania powiatowych centrów pomocy rodzinie w miastach na prawach powiatu realizują miejskie ośrodki pomocy rodzinie.

Powiatowe centra pomocy rodzinie to najważniejsze z instytucji mających za cel udzielanie pomocy rodzinie znajdującej się w trudnej sytuacji bytowej. Sytuacji takich doświadczają m.in. osoby zwalniane z zakładów karnych i ich rodziny. Mogą korzystać z pomocy finansowej, ale muszą w tej sprawie zgłosić się do ośrodka i złożyć formalny wniosek. Postępowanie w tej sprawie mogą też prowadzić osoby odpowiedzialne za udzielanie pomocy postpenitencjarnej zwolnionemu z więzienia. Są nimi z reguły kuratorzy zawodowi i opiekunowie społeczni. Powiatowe centra pomocy rodzinie mają możliwość tworzenia punktów interwencji kryzysowej, w których zatrudnia się specjalistów z zakresu pracy socjalnej. Mają oni obowiązek udzielać doraźnej pomocy psychologicznej, pedagogicznej, socjalnej i porad prawnych. Specjaliści ci dyżurują w punkcie interwencji kryzysowej w określone dni tygodnia. Poza dyżurami pozostają przez całą dobę do dyspozycji policji i służb socjalnych. Punkty interwencji kryzysowej powołano na terenie większości powiatów. Jednakże liczba osób zgłaszających się z prośbą o pomoc do tych punktów jest niewielka. Wynika to ze słabego poinformowania społeczeństwa o pracy i zadaniach interwencji kryzysowej¹⁹.

Powiatowe centrum pomocy rodzinie może kierować wnioski o ustalenie niezdolności do pracy, niepełnosprawności i stopnia niepełnosprawności do organów orzekających w tych sprawach. W całym kraju rozwinęła się współpraca samorządów z administracją jednostek penitencjarnych w celu zapewnienia więźniom możliwości ubiegania się o orzeczenie stopnia niepełnosprawności, świadczenia emerytalne i rentowe. PCPR organizują posiedzenia komisji ds. orzekania o niepełnosprawności na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych. Służba więzienna nie musi wówczas transportować osadzonego, ubiegającego się o orzeczenie, poza obręb jednostek.

Kolejną ważną instytucją samorządową zapewniającą wsparcie osobom w trudnej sytuacji życiowej są domy pomocy społecznej. Dom funkcjonuje w sposób zapewniający właściwy zakres pomocy, zgodny ze standardami określonymi dla danego typu domu i w oparciu o indywidualne potrzeby mieszkańca domu. W celu określenia indywidualnych potrzeb mieszkańca dom powołuje zespoły terapeutyczno-opiekuńcze, składające się w szczególności z pracowników domu, którzy bezpośrednio zajmują się wspieraniem mieszkańców²⁰. Dom, nie-

¹⁹ Punkt interwencji kryzysowej jest jednostką specjalistycznego poradnictwa, nad którą nadzór sprawuje starosta powiatu na podst. art. 112 ust. 8 ustawy o pomocy społecznej.

²⁰ Tamże, § 12.

zależnie od typu, świadczy usługi w zakresie potrzeb bytowych, zapewniając miejsce zamieszkania, wyżywienie, odzież i obuwie, utrzymanie czystości. Ponadto dom świadczy usługi opiekuńcze i wspomagające. Zapewnia mieszkańcowi, który chce się usamodzielnić, pomoc w podjęciu pracy. Umożliwiany jest też udział w terapii zajęciowej w celu podnoszenia sprawności i aktywizowania mieszkańców. Dom umożliwia readaptację społeczną, nawiązanie kontaktu z rodziną i lokalną społecznością²¹. Najważniejszą funkcją domu pozostaje jednak zapewnienie dachu nad głową osobie, która nie ma odpowiednich warunków mieszkaniowych.

Zadania samorządu powiatowego w zakresie polityki rynku pracy realizują powiatowe urzędy pracy. Nie są one wprawdzie organami pomocy społecznej, lecz zajmują nie mniej ważne miejsce w systemie pomocy postpenitencjarnej. Powiatowe urzędy pracy współpracują z jednostkami penitencjarnymi na zasadzie partnerstwa lokalnego. Celem tych kontaktów jest realizacja wspólnych programów informacyjno-szkoleniowych. Działania te zmierzają ku zorientowaniu osób osadzonych o sytuacji i potrzebach rynku pracy. Organizowane zajęcia mają charakter doradztwa zawodowego i budzą spore zainteresowanie skazanych. Pracownicy powiatowych urzędów pracy współuczestniczą w organizowaniu krótkich kursów zawodowych, dostępnych dla skazanych nieposiadających wykształcenia i praktyki zawodowej. Znaczna część skazanych ma dzięki temu możliwość zdobycia wykształcenia zawodowego w warunkach więziennych. Stwarza to większe szanse podjęcia pracy po wyjściu na wolność. Ustawa o promocji zatrudnienia, na podstawie której urzędy pracy realizują swe zadania, nie stosuje niestety priorytetów dla osób mających trudności ze znalezieniem pracy po zwolnieniu z zakładu karnego. O pracę zgodną z posiadanymi kwalifikacjami jest ciężko, dlatego byli skazani podejmują każdą oferowaną im pracę doraźną. Urzędy pracy mogą starać się jedynie, aby pracodawcy nie traktowali byłych więźniów jako pracowników gorszego gatunku, napiętnowanych pobyt w więzieniu²². Pewne możliwości stwarzają także prace interwencyjne, dające możliwość czasowego zatrudnienia. Uzyskane w ten sposób świadectwo pracy podwyższa notowania byłego więźnia na rynku pracy. Jego ostatnim miejscem pobytu i zatrudnienia nie jest już jednostka penitencjarna.

Zadania pomocy społecznej w gminach wykonują jej jednostki organizacyjne: miejskie lub gminne ośrodki pomocy społecznej. Wykonując zadania własne gminy w zakresie pomocy społecznej, ośrodki kierują się ustaleniami wójta (burmistrza, prezydenta miasta). W oparciu o zgłoszone potrzeby rady gminy

²¹ Tamże, § 5.

²² Dz.U. z 2004 r. nr 99, poz. 1001, *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.*

ośrodki opracowują i wdrażają programy pomocy społecznej. Kierownicy ośrodków składają całoroczne sprawozdania ze swej działalności. Gmina, realizując zadania zlecone przez administrację rządową z zakresu pomocy społecznej, kieruje się ustaleniami przekazanymi przez wojewodę. W celu realizacji zadań pomocy społecznej gmina może tworzyć również inne jednostki organizacyjne²³.

Ośrodek pomocy społecznej może kierować wnioski o ustalenie niezdolności do pracy, niepełnosprawności i stopnia niepełnosprawności do organów właściwych do orzekania w tych sprawach. Współpracuje w tej mierze z jednostkami penitencjarnymi i kuratorami sądowymi. Świadczenia pomocy społecznej są udzielane na wniosek osoby zainteresowanej, jej przedstawiciela ustawowego, bądź innej osoby – za zgodą osoby zainteresowanej lub jej przedstawiciela ustawowego. Pomoc społeczna może być udzielana z urzędu. Decyzja o przyznaniu – lub odmowie przyznania świadczenia – wymaga przeprowadzenia uprzednio wywiadu środowiskowego (rodzinnego). Wywiad ten przeprowadza pracownik socjalny. Korzysta on z prawa pierwszeństwa przy wykonywaniu swoich zadań w urzędach, instytucjach i innych placówkach. Organy te są obowiązane do udzielania pracownikowi socjalnemu pomocy w zakresie wykonywania tych czynności. Pracownikowi socjalnemu przysługuje ochrona prawna przewidziana dla funkcjonariuszy publicznych²⁴.

Pracownicy socjalni ośrodków pomocy społecznej biorą udział w procesie oddziaływań postpenitencjarnych na osoby zwolnione z zakładów karnych. Czynić to mogą z urzędu na wniosek kuratora sądowego lub na wniosek zainteresowanego albo jego przedstawiciela ustawowego. Sądy, organy państwowe i inne jednostki organizacyjne są obowiązane niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie siedmiu dni, udostępnić lub udzielić pracownikowi socjalnemu odpowiednich informacji, które mają znaczenie dla rozstrzygnięcia o przyznaniu lub odmowie przyznania świadczeń oraz ich rozmiarów.

3. Wnioski przydatne w praktyce

Usprawnienie streszczonego powyżej systemu opieki postpenitencjarnej nie jest zadaniem łatwym. Powinno znaleźć swoje odbicie w nowym ustawodawstwie. Opinii publicznej należy ukazać pozytywne i możliwe do osiągnięcia cele społecznej readaptacji skazanych. Chcąc bowiem budować prawdziwe państwo społeczne, nie można zapominać o tych, których życie potoczyło się niezbyt

²³ Art. 110–111 ustawy o pomocy społecznej.

²⁴ Tamże, art. 119–124.

szczęśliwie. Należy podkreślić, że bez względu na to, kto świadczy pomoc postpenitencjarną, przyczynia się do uzyskania dobrych wyników w procesie, którego celem jest resocjalizacja członka społeczeństwa i stworzenie mu możliwości rozpoczęcia nowego życia.

Chcąc dążyć do poprawy skuteczności oddziaływań postpenitencjarnych, wiele problemów wymaga kompleksowego rozwiązania. Trzeba tworzyć system, który dawałby byłym skazanym łatwiejsze wejście na rynek pracy, pomógłby rozwiązać kłopoty natury społeczno-moralnej oraz psychicznej. Najczęściej spotykane problemy to: złe relacje rodzinne, brak mieszkania, radzenie sobie z agresją i stresem, poczucie niskiej wartości i brak wiary w swoje możliwości. Wydaje się, że potrzebującymi zająć się mogą wyspecjalizowane instytucje pozarządowe. Jednak najpierw państwo musiałoby je wyposażać w instrumenty prawne, umożliwiające im szeroki zakres działań, i udzielić wsparcia odpowiednimi środkami finansowymi.

Summary

Help for People Who Left Penitentiary as a Form of Social Work

The author paid attention to little known problem, in social pedagogy, which is problem of socialization of people who left penitentiary. After describing legislation more accurately the author describes the role and duties of professional guardian. The author describes also social help workers as people responsible for former prisoners proper functioning. The author accents that intentional system of help for people who left penitentiary must be made because existing solutions are not effective.